

Mivel a szemlerovatunkban ismertetett folyóiratok jobbára egyetlen magyarországi és határon túli magyar könyvtárban sem található meg, szeretnénk lapunk olvasói számára a jövőben lehetővé tenni, hogy —akár visszamenőleg is— elolvashassák azon cikkeket, melyek lapszemlénkből érdeklődésüket felkeltették. Kérjük, ilyen irányú igényüket írásban jelezzék Társaságunk levelezési címén.

Ars Organi 46 (1998) június

A folyóirat nyári számát Hermann Fischer írása nyitja (Orgelstandorten in mittelalterlichen Kirchen), melyben a szerző a középkor orgonáinak a templomban elfoglalt helyéről való ismereteinket foglalja össze. Bár a hangszer elhelyezése templomtípusonként különféle lehetett, az orgona —a hordozható pozitívokat nem számítva— a XVII. századig szinte mindig fecskéfészekszerűen, egy kis erkélyen függött a templom valamelyik oldalfalán. A hangszerek fúvóberendezése a fal mögötti helyiségben —az oldalhajó padlásán, egy toronyban vagy a sekrestye emeletén— állt, ahonnan általában az orgonista is megközelíthette szolgálati helyét. A XIII. századtól a XVII. századig az orgonát olykor —főként székesegyházakban és szerzetesi templomokban— a szentélyrekesztő tetején építették fel, e hangszereknek —a kettős liturgikus funkciónak megfelelően— a szentély és a klerikusok kórusa, illetve a népoltár, azaz a templom hosszhajója felé is volt homlokzatuk. A szentélyrekesztők többségét a liturgikus változások következtében a XVII. században elbontották, mára ezek szinte kizárólag csak anglikán katedrálisokban maradtak fenn. — Bár a nyugati karzaton a XVI. század elejétől már olykor-olykor megjelenik az orgona, a hangszer szokásos helyévé ez csak a XVII–XVIII. századtól válik.

Peter Golon cikkében a 350 éve született Arp Schnitgerről (1648–1719), az északnémet barokk orgonaépítészet legjelentősebb mesteréről emlékezik meg. Schnitger 14 éves korától apja asztalosműhelyében dolgozott, majd 1666-tól egy glückstadti orgonaépítő, Berendt Huß mellett vállalt munkát. 1671-től már Huß segédje és legfontosabb munkatársa volt. Schnitger Stadeban 1677-ben, Huß halála után egy évvel kezdte meg önálló orgonaépítői tevékenységét. A hamarosan messze földön ismert mester 1682-ben az északnémet orgonaépítészet fellegvárából, Hamburgból kapott jelentős megrendelést: öt év alatt az ottani Szent Miklós-templomban építette fel 67 regiszteres hangszerét, a világ akkori legnagyobb orgonáját, melyhez többek között Dietrich Buxtehude és Johann Sebastian Bach is elzarándokolt. Schnitger ezen orgonaépítés kapcsán a hanzavárosba helyezte át műhelyét, melyből jelenlegi ismereteink szerint mintegy százötven hangszer került ki. A korabeli munkamódszerekkel ilyen sok orgonát csak légiónyi segíddel és tanonccal működő, jelentős nagyságú műhely állíthatott elő (Schnitger segédei közül ötven név szerint is ismert),

a mester tehát nemcsak zseniális orgonaépítő, hanem nagyszerű munkaszervező és üzletember is volt. Schnitger az északnémet barokk orgonaépítőművészet betetőzőjeként iskolát is teremtett: 1719-ben bekövetkezett halála után építési stílusának, építésmódjának hatása —tanítványainak köszönhetően— még mintegy másfél századon át, a XIX. század közepéig kimutatható az északnémet és holland orgonaépítészetben. (A zwollei Schnitger-műhely 1869-ig állt fenn.) – Ugyancsak Peter Golon számol be a basedowi evangélikus egyházközség irattárában folytatott kutatásáról, melynek során Schnitger-kéziratokra bukkant.

Jan von Busch Arp Schnitger egyik tanítványának, a *lübecki Hans Hantelmann* (1655–1735) mecklenburgi hercegi orgonaépítőnek két kisebb hangszerét mutatja be. Bár a cammini és zurowi orgonák csak egy manuállal (és pedállal) rendelkeznek —ami szokatlan a Schnitger-iskola mestereinél— homlokzatuk azonban igen hasonló a neves hamburgi orgonaépítő egyes hangszereiéhez.

Helmut Winter ugyancsak egy északnémet orgona, az *altenbruchi Szent Miklós-templom hangszerének* (III/35) 1497-ben kezdődött történetét ismerteti. A kezdetben egymanuális orgonát két évszázadon keresztül többször is átalakították, bővítették, amíg mai formáját a glückstadti Johann Hinrich Klapmeyer munkája nyomán 1730-ban elnyerte. A hangszer ma az északnémet barokk orgonaépítő-művészet kiemelkedő emléke.

Klaus Döhning a *300 évvel ezelőtt született Johann Patroclus Möller* (1698–1772) lippstadti orgonaépítő munkásságát méltatja. A barokk legjelentősebb vesztfáliai mestere nem készíthetett orgonát szűkebb hazáján kívül, aminek fő okát hangszereinek szerkezetében kereshetjük: szelládáit nem az általánosan elterjedt csúszka-rendszerben, hanem szinte kivétel nélkül rugósládaként építette meg. Möller többségében viszonylag nagy, két- és hárommanuális orgonákat készített, melyek közül különösen a münsteri dóm 1752–55-ben felállított hangszere (III/54) szerzett hírnevet számára.

Wilhelm Hafner *Jehan Alain „Variációk egy Clément Jannequin-témára” című műve keletkezésének történetével* foglalkozik. Alain az 1937-ben írt mű témájául választott chansont („L'espoir que j'ay d'acquérir vostre grace”) Jean-Baptiste Théodore Weckerlin múlt századi antológiájából ismerte meg. Az eredetileg négyszólamú chansont Weckerlin egyszólamú, zongorakíséretes dalként közölte; Jannequin darabján eszközölt változtatásait Alain szinte kivétel nélkül átvette.

Martin Balz rövid cikkben taglalja az *átalánydíjas orgona-karbantartási szerződések* jelentőségét.

A „Dokumentumok” rovat A. Vent egy 1893-ban megjelent írását közli újra, mely az egyházközségek elöljárói számára foglalja össze az *orgonák jó elhelyezéséről* szóló —ma is érvényes— tudnivalókat.

Hans Fidom a *brémai Szent Péter-dóm Sauer-orgonájának restaurálásáról* és bővítéséről számol be. A mai hangszer neogót szekrényét 1849-ben a paulinzelei Schulze-cég készítette, a Sauer-üzem 1894-ben állította fel benne első itteni, mechanikus kúplálás orgonáját (III/65). A hangszer azóta öt alkalommal

építették át, négyszer maga a Sauer-üzem, végül 1957–58-ban a Walcker-cég működése nyomán egy 100 regiszteres, elektropneumatikus orgona készült. A hangszer 1996-ban Christian Scheffler odera-frankfurti orgonaépítő újíttotta fel, aki Sauer későromantikus stílusában —a meglévő korabeli részek felhasználásával és kiegészítésével— egy négymanuálos, 85 regiszteres orgonát épített. Mivel a megrendelő elektronikus „setzer”-kombinációt és mozgatható játszóasztalt is kívánt, a játszóasztal elektromos berendezéssel készült. A vezérlés az orgonaházon belül azonban már pneumatikus, így a játékos egy alapvetően pneumatikus érzetű traktúrát működtet. Ez az orgonistától nyugodt, a későromantikus orgona előkelő, nemes hangzásához illő játékmódot kíván meg. — Ugyancsak helyi óhajra, Scheffler a 85 regiszteren felül meghagyott a hangszerben 13 olyan változatot is, melyek az 1926-os és 1939-es neobarokk átépítések során készültek. Azonban a hengerrel és a fix kombinációkkal ezek nem szólaltathatók meg, sőt, most olyan, nagyméretű szelládákra kerültek, melyeken később akár Sauer menzúráival készült romantikus regiszterekkel is felcserélhetők.

Martin Kuhnt egy barokk hangszer, *a gaibachi római katolikus plébániatemplom 1748-ban felállított orgonájának (I/12) restaurálásáról* tudósít. A hangszer építőmestere Johann Philipp Seuffert volt, aki 1737-ben elsőként készített délnémet területen szabadon álló játszóasztallal orgonát. Ennek célszerűségéről egy 1800 körül írt krónika a következőképp nyilatkozik: „a billentyűzet egy asztalon [...] oly alkalmasan van elhelyezve, hogy az orgonista a zenekarban ül, és mind a főoltár, mind az egész muzsikálás tempója a szeme előtt van [...]”.

Wolfram Hackel rövid beszámolójában a GdO 1997-es, würzburgi találkozóján lezajlott kétórás kerekasztal-beszélgetést foglalja össze. A résztvevők, neves német orgonaépítők és orgonisták, *a korszerű orgona és orgonaház stílusáról* fejtették ki véleményüket. Günther Kaunzinger würzburgi orgonista egy új hangszerrel szemben támasztható alapvető követelményként a kiváló —mechanikus, csúszkaladás— traktúrát, a kézműves megmunkálás tökéletességét, a művészi intonációt és a hangszer jó kezelhetőségét említette. Mivel korunk a teljes történeti orgonarepertoár megszólaltatására törekszik, egy közepes nagyságú hangszernek is bizonyos „univerzalitással” kell rendelkeznie. Szükséges azonban, hogy az orgonának saját jellegzetessége, „arca” legyen, akár egy adott történeti stílushoz való erősebb kapcsolódás révén is. A résztvevők egyöntetűen elutasították új orgonaházak történeti stílusokban való építését, mivel a szekrényzeteken korunk formanyelvének kell tükröződnie. Ugyancsak egyhangúlag hitet tettek amellett, hogy új orgonaszekrények tervezése során szükséges és hasznos az építész és az orgonaépítő együttműködése.

Enyedi Pál